

ԴԻԻԱՆ ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲԻ

Ն Ա Մ Ա Կ Ա Ն Ի

ԳՐԻԳՈՐ ՇՂԹԱՅԱԿԻՐ ՊԱՏՐԻԱՐԷԻ

Ե Ր Կ Ո Ւ Խ Ո Ս Ք

Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքներու երկար շարքին մէջ, Գրիգոր Պարոնտէրին հետ կը յիշուի անունը Գրիգոր Շղթայակրի՝ իբրեւ մին այս հաստատութեան ամենէն կարկառուն եւ բազմերախտ իշխանաւորներէն։ Արդարեւ, եթէ անհրաժեշտ ըլլայ միակ բառով մը որակել Շիրուանցի համեստ այդ կրօնականը, անվարան մեր շրթներուն պիտի գայ «սուրբ» արտայայտութիւնը՝ իր ամենէն նախնական ու իրաւ իմաստով։ Սուրբ՝ իր հոգիով, սուրբ՝ իր կենցաղով, սուրբ՝ մանաւանդ՝ իր գործով։ Ու այդ սրբազան գործին բարիքներովն է որ տակաւին կը լիանան Երուսաղէմի Պատրիարքութիւնն ու Միաբանութիւնը, իրենց երախտագիտութեան մէջ Շղթայակիրը ընդունելով իբր մեծագոյն բարերարը այս Աթոռին։

Շղթայակիր Պատրիարքի մեծագոյն իրագործումը եղած է փրկել Ս. Յակոբեանց Վանքն ու Միաբանութիւնը դրամական ահաւոր պարտքէ մը՝ դիպումը՝ տասնամեակներու վրայ երկարող անպարտաճանաչ եւ անհեռատես վարչութեան մը պատճառաւ, առաւելաբար արդիւնք Պոլսոյ եւ Երուսաղէմի Աթոռներուն վարչականօրէն միացման։ Պարտքին բարձումը, ինչպէս նաեւ Շղթայակիրի շինարարական եւ բարեկարգչական գործունէութիւնը գեղեցկագոյն էջը կը կազմեն այս հաստատութեան պատմութեան¹։

Այդ գործունէութեան զանազան երեսներ կը բացայայտէ Շղթայակիր Պատրիարքի նամականին, որ այժմ կը գտնուի Պատրիարքարանի Դիւանատան մէջ։ Ան բաղկացած է, մասնաւորաբար, 97 նամակներէ՝ որոնց մեծամասնութիւնը ուղղուած Պոլսոյ Յով-

¹ Շղթայակիր Պատրիարքի կենսագրութեան և գործունէութեան մագիմ տեսնել, ի միջի այլոց. ա) Սիոն, 1950, ք. 10-11, նուիրում Շղթայակիրի։ բ) Տիգրան Սալայանեանց, «Պատմութիւն Երուսաղէմի», 1931, Ա հատոր, էջ 668-672, Բ հատոր, էջ 690-749։ գ) Աստուածատուր Եպս. Տէր Յովհաննէսեանց, «Ժամանակագրական Պատմութիւն Ս. Երուսաղէմի», Բ հատոր, էջ 5-81։ դ) Յիշատակարան 1717ին Պոլիս տպւած կիւրեղ Ազնաւորացիի «Գիրք Պարագմանք» տակարան 1717ին Պոլիս տպւած կիւրեղ Ազնաւորացիի «Գիրք Պարագմանք» հատորին։ ե) Յիշատակարան 1720ին Պոլիս տպւած «Հարանց վարձքին»։ զ) Յիշատակարան 1726ին Պոլիս տպւած «Նարեկացիի «Ազօրագիրքին»։ է) Յիշատակարան 1730ին Պոլիս տպւած «Յայտնութիւն»։

Հաննէս Կոլոտ Պատրիարքին, եւ որոնք ամփոփուած են երկու մեծադիր տետրակներու մէջ: Նամակները ընօրինակներ են, Շղթայակիրի կնիքով, եւ ապահովաբար Կոլոտի վախճանէն ետք բերուած են Երուսաղէմ: Իննսունեօթ այս նամակներէն զատ, Դիւանատան մէջ կը գտնուին Պատրիարքական կոնդակներ, պարտամուրհակներ եւ այլ թուղթեր:

* * *

Նամակները նախապէս Դիւանատան մէջ պահուած են իբրեւ անջատ թուղթեր, եւ միայն 1907ին է որ, նորընտիր Լուսարարապետ Դաւիթ Վրդ. Տէրտէրեանի հրահանգով, Չնքուչի նախկին առաջնորդ եւ ապա Երուսաղէմ Հաստատուած Մինաս Վրդ. Ամբիկեան² զանոնք կը միացնէ եւ կը կազմէ իբրեւ երկու տետրակներ: Այդ տետրակները կը կրեն Դիւանատան 28ա եւ 28բ համարները: Առաջինին չափերն են 34.5×23.3 սմ., իսկ երկրորդինը՝ 35.5×25 սմ.:

Առաջին տետրակի սկիզբը (Իրականութեան մէջ՝ առաջին նամակի ազագոյն էջին վրայ) կը գտնուի Մինաս Վրդ. Ամբիկեանի հետեւեալ արձանագրութիւնը.

Նորընտիր Լուսարարապետ Ս. Աթոռոյս Գերապատիւ Տ. Դաւիթ Վարդապետ Տէրտէրեանի հոգացողութեամբ, Շղթայակիր Տ. Գրիգոր Պատրիարքի (ինքնագիր) նամակները, որ ի Կ. Պօլիս, առ Տ. Յովնաննէս Կոլոտ Պատրիարքն ուղղեալ, որոյ կտրտածները կարկատելով հոս ի մի կարգ կազմեցի Մինաս Վարդապետ Ամբիկեանն յուսալով ներողութեամբ Աստուծոյ արժանանալ ձեր բարի աղօթիւք գոր խնդրեմ հայցելով մեղաւորս. ի 1907 Սեպտեմբեր 4-ին:

Առաջին այս տետրակը կը պարունակէ 38 նամակներ ընդամէնը (28Ա/1 – 28Ա/38), բոլորն ալ ուղղուած Պոլսոյ Յովհաննէս Կոլոտ Պատրիարքին: Իւրաքանչիւր նամակ, ընդհանրապէս, կը բաղկանայ երկու թերթէ (4 էջ), որուն երրորդ էջն է որ դրուած է: Առաջին էջը կը պարունակէ հասցէն, մօտաւորապէս նոյն բովանդակութեամբ 38 նամակներու պարագային: Ահաւասիկ օրինակ մը.

Աստուծով

հասցէ գիրս ի Ստամպոլ

ի ձեռն Տեառն Յովնաննու

Աստուածաբան Վարդապետին եւ

մեծի Պատրիարքին.

հասցէ գիրս ի բարին:

² Մինաս Վրդ. Ամբիկեանի կեանքին եւ գործունէութեան մանրամասնօրէն կ'անդադարանայ, երբեմն շատ խիստ դատումներով, Գառնիկ Գեորգեան իր «Զըմ-բուշպատում»-ին մէջ (Խաւոր Ա. 1970, տպ. Սրբոց Յակոբեանց, Երուսաղէմ, մամուլաբարք էջ 52-53, 145-146):

Երկրորդ տետրակը կը պարունակէ 59 նամակներ (28Բ/39 - 28Բ/97) : Ասոնցմէ 33ը գրուած են Շղթայակիրի կողմէ Պոլիս գտնուած օրերուն, եւ ուղղուած Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան . ուրիշ տասնմէկ նամակներ գրուած են իր կողմէ, Երուսաղէմէն, եւ ուղղուած զանազաններու . տասներեքը ուղղուած են իրեն զանազաններէ, իսկ երկուքը համաձայնագրեր են : Վերջնիւնքի տասներեքին մէջ է էջմիածնի Աբրահամ Կաթողիկոսին նամակը, Մարտ 1734 թուականով (28Բ/85) : Ամբիկեան Վարդապետ հետեւեալը կը գրէ առաջին էջին վրայ (Իրականութեան մէջ՝ թիւ 28Բ/40 նամակի առաջին էջ) .

Սոյն այս 59 կտոր նամականոց Շղթայակիրի ժամանակ գրուածներուն որ 33 հատը իրեն (ինքնագիր) նամակները ի Կ. Պոլսոյ յերասաղէմ առ գործակալս եւ կառավարիչս վաճառք գրածներն է .

Եւ դարձեալ իրեն (ինքնագիր) նամակներէն 13 հատ, երկուքը մարտիկ եւ տասներմէկը առ զանազան անձինս գրուած .

Նաեւ 13 կտոր նամակներ ժամանակակից զանազան անձներէ առ ինքն, եւ առ իւրայինսն գրուած . այս երեք կերպ նամակներն հոս իրարու ետեւ կցուելով՝ ի միասին կազմուած է, որք իրենց կարգով կ'տեսնուին .

Ընդամէնը միանգամայն 59 կտոր քաղով :

Նորընտիր Լուսաբարապետ Գեղարարտի Տ. Դաւիթ Վարդապետի հոգացողութեամբ նամակներուս կըտրտածները կարկառեալ կազմեցի Միմա Վարդապետ Ամբիկեանս յուսալով ներդաշնակն Աստուծոյ արժանանալ բարի ազօթիւք ձեր մեղաւորս : 1907 Հոկտեմբեր 4-ին :

Նամակներուն աւարտին գտնուող Շղթայակիրի կնիքը յաճախ վերցուած է, յայտնի չէ թէ որո՞ւ կողմէ . այսպէս է պարագան նամակներու մօտ կէսին համար : Կնիքը կարմիր մեջանով է, հաւելթածել, վարդապետական գաւազանով մը, եւ կը կարգացուի՝ «Գրիգոր Վարդապետ» :

Մեր օրերու իմաստով ստորագրութիւն դործածած չէ Շղթայակիր իր նամակներու վերջաւորութեան, սակայն միշտ յիշած է իր անունը, հաւանաբար այդ ձեւը բաւարար նկատելով : Այսպէս, օրինակ, կ'աւարտէ իր թիւ 28Ա/5 նամակը, ուղղուած Կոլոտ Պատրիարքի .

«...Եւ Տէր յաջողեցէ զամենայն զգործս մօցս ի բարին : Եւ ողջ լեր ի պարծանս հառաջս Գրիգորի, ա՛հ, որ ի Սուրբ Լուսաւորչի Կիւրակէին որ զխորհուրդի զգիրս գրեցի ստիպով՝ վա՛յ ինձ՝ բայց մարմ ինձ . բաւ է» :

Նամակներու ընթերցումը բաւական դժուար է, որովհետեւ Շղթայակիր չորս էջնոց թուովին միայն մէկ (երրորդ) էջը գործածած է ընդհանրապէս (բացառիկ պարագաներու միայն ուրիշ է-

ջի անցած է), եւ հետեւաբար դրած է մանր ու կրճատեալ. էջը լման գրելէ ետք անցած է լայն ձողուած լուսանցքին եւ լայնքին երկար տողերով շարունակած. այսոր աւարտին՝ գործածած է էջին վերի անկիւնները, այնպէս որ փոքր պատառոտում մը բաւական կը դժուարացնէ ընթերցումի աշխատանքը: Իսկ երբեմն ալ նամակները անդոհացուցիչ վիճակով հասած են, խոնաւցած կամ փտած: Բարեբախտաբար, այսպիսիներ քիչ են թիւով:

Շղթայակիր Պատրիարք նամակներուն համար տարեթիւ գործածած չէ. վերը, էջին աջ անկիւնը դրած է միայն ամսաթիւը. օրինակ. «Փետրվար Գ.» (6): Կաղմողը, Հ. Ամբրիկեան, դասաւորած է նամակները ըստ ամսաթիւի, հետեւաբար ստացուած է շատ անպատեհ կացութիւն մը: Ուրիշ անձ մը, հաւանաբար Տ. Սաւալանեանց կամ Աստուածատուր Եպս. Յովհաննէսեանց, նամակները թւաւորագած է, 1-97, երբեմն ալ ամսաթիւին քով փակագիծի մէջ դնելով իր կողմէ տարեթիւը, մանրակագոյն մեջնով: Ներկայ հրատարակութեան մէջ պիտի ջանանք, կարելի եղած չափով եւ հետեւցնելով Սաւալանեանցի, Յովհաննէսեանց Եպիսկոպոսի եւ ուրիշներու պատմութիւններէն՝ դասաւորել զանոնք ըստ տարեթիւի, պահելով հանդերձ սկզբնական համարները, 28Ա/1, 28Ա/2... եւ այլն:

Որոշ է որ Հայ Երուսաղէմի վերոյիշեալ զոյգ պատմագիրները օգտագործած են Շղթայակիրի նամակներն՝ իրենց երկը պատրաստած ատեն: Սակայն անոնցմէ ո՛չ մէկը իբրեւ աղբիւր կը յիշէ Շղթայակիրը, հակառակ որ Սաւալանեանց նամակներէն մէջբերումներ կ'ընէ երբեմն:

* * *

Շղթայակիր Պատրիարքի նամակները մէկէ աւելի կողմերով հետաքրքրական եւ կարեւոր են:

ա) Ամէն բանէ առաջ, անոնք Շղթայակիրի իսկ ձեռքով գրուած թանկագին յիշատակներ են, ուր կը պատկերանայ այդ մեծ եկեղեցականին եւ ազգասէր անձնաւորութեան հոգին, իր ամբողջ գեղեցկութեամբ: Եւ իրապէս, ամենէն նեղ ու վշտալի վիճակներու իսկ, նամակագիր երեւան կը բերէ համբերատար ու մանաւանդ մարդասէր ոգի մը, որ իր ուրախութիւններով կամ ցաւերով, իր մտահոգութիւններով կամ պարզ տեղեկատուութեամբ իսկ կը յուզէ ընթերցողը, այսքան տարիներ ետք:

բ) Այդ նամակները մանրամասնօրէն եւ օրը օրին կը պատկերացնեն այս հաստատութեան կեանքին ամենէն փոթորկոտ եւ տաղնապալի չրջաններէն մին, երբ

(1) Շղթայակիր, իր Պատրիարքութեան առաջին չրջանին, մեծագումար պարտքը կը վճարէ հանդանակութիւններով եւ տնտեսական-վարչական իմաստուն կարգադրութիւններով.

(2) Երբ, իր Պատրիարքութեան վերջին չրջանին, ստիպուած կ'ըլլայ Յորիս երթալ եւ անձամբ հսկել դատական այն գործողութիւններուն, որոնք կը տարուէին Երուսաղէմի Հայ եւ Յոյն Պատրիարքութիւններուն միջեւ, այս վերջիններուն՝ Ս. Յակոբեանց Վանքի սեփականութեան շուրջ յարուցած ոտնձգութիւններուն պատճառաւ:

զ) Քանի մը նամակներու մէջ, Շղթայակիր Պատրիարք յուզումի եւ վշտակրութեան ամենէն խոր արտայայտութիւններով կը գուժէ մահը իր սիրելիագոյն օգնականին՝ Հաննա Վարդապետի, որ երկար եւ տառապալի հիւանդութենէ մը ետք կը վախճանի 11 Յուլիս 1733ին եւ կը թաղուի Ս. Փրկչի գերեզմանատունը: Այդ նամակները կոկիծի աղաղակներ են, խորապէս զգայուն էութենէ մը պոռթկացող, որոնք այնքան ցայտուն կերպով տողերէն դուրս կը բերեն Մարգը՝ գործելու եւ խորհելու իր կարողութիւններէն ժամանակաւորապէս կտրուած:

դ) Նամակները լոյս կը սփռեն ԺԸ դարու Երուսաղէմի հայ-թուրք եւ հայ-արաբ յարաբերութիւններուն վրայ՝ մարզ մը՝ որ այնքան քիչ ուսումնասիրուած է ընդհանրապէս:

ե) Գրիգոր Շղթայակիր Պատրիարք նամակներուն մէջ կը գործածէ ժողովրդական պարզ, երբեմն անտաշ լեզու մը, արաբերէն կամ թրքերէն բառերու գործածութեամբ վիրաւոր. այդ լեզուն հետաքրքրական է՝ Արեւմտահայերէնի զարգացման պատմութեամբ գրադողներուն համար: Շղթայակիր, այսուհանդերձ, իր փայլուն աշակերտ Վարդան Վրդ. Բաղիշեցիի, գործածած է շատ մաքուր, թէեւ կամաւոր խրթնութեամբ ծանրագնաց գրաբար մը, ինչպէս կը փաստեն իր տաղերը՝:

* * *

Շղթայակիր Պատրիարքի դրական ժառանգութեան (նամակներ, պատրիարքական կոնդակներ, տաղեր եւայլն) անդրադարձած են շատեր, եւ երբեմն ալ կատարուած են մասնակի հրատարակութիւններ³:

Ներկան առաջին լուրջ ձեռնարկն է ի մի խմբելու եւ հրատարակելու մեծ եկեղեցականին այդ ժառանգութիւնը, թանկագին ինչպէս Հայ Երուսաղէմի, նոյնպէս ալ ամբողջ Հայութեան համար:

ԱՐԱՅ ԳԱԼԱՅՃԵԱՆ

3 Յ. Մ. Անասեան, «Գրական Ռոմաներ Գրիգոր Շաքայակրից», էջմածին, 1950, Մարտ-Ապրիլ. Սիւն, 1950, Հոկտ.-Նոյեմբեր:

4 Օրիմակ, Գաբգիմ Վրդ. Յովսէփեանց, «Գրիգոր Շաքայակրի մի Յամակը Յովսէփեան Կոլտիմ», Արարատ, 1915, էջ 11-17: Գ. Մ. Բամպուխեան, «Գրիգոր Շաքայակիր Պատրիարքի ... ճորայայտ կոմպակ...», Շողակաթ Տառեգիրք, 1970, էջ 66-80 (կը պարունակէ մասն Շաքայակրի մէկ նամակը):

ՆԱԽԱԿ ԹԻԻ 1 (18Ա)

ՀԱՍԾԻ

(Զուճի: Ապահովաբար էջը պատռուած)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

է՛

Յուճիս է. [1724]¹

Գերազանց վարդապետիդ՝² իմ աչացս լուսոյդ՝ կրկին այս ինչ յայտ լիցի. զի յիրաւի ամենայն ոք իւրոյ բարեկամին որ ոչ լուիցէ՝ զիւրն կրէ ըզդառն զվաստակ. այսպէս եւ ահա ինձ դիպեցաւ. զի քանիցս համայնք մեզ ասացին՝ վասն Յովանիսին, թէ քեզ ի դմանէ վնաս հասանելոց եւ ոչ օգուտ՝ այլ ես յապաղումն տալով՝ իբր թէ խաթր շահելով՝ զանց արարի. եւ ի մեծի Պասեղին զկնի՝ ասացին մեր սրտացաւ բարեկամ եղբարքն թէ թոյլ տուր՝ զի տիրացուք ընդ մեզ եւ ոչ թողի. ոչ թէ վասն սիրելոյն՝ դիտէ Աստուած՝ այլ վասն զի մի՛ գտուածքին ինչ ծնցի. եւ աստ մնալով վիրագին՝ աշմիկ՝ արծաթեաց զիւր զշարութիւն. եւ յետ իջանելոյ մեր Խորայէլ վարդապետին ի Յովպէ այս ինչ իր դիպեցաւ. զի ի Սրբոյն Մովկիմայ քահանայի տօնին ի Շաբաթու երեկոյին զՍրբոյ Յարութեան դուռն բանալ տուաք եւ անդ զգիշերն մնացաք. եւ ի Կիւրակէի իբրեւ եկաք զանխուլ յումեքէ՝ Պատրիարքարանի դռնապանն ասաց՝ թէ յերեկոյին մինչ ես քեզ զկերակուր բերի եւ դարձայ զգրան փակն զմինն բացեալ էին եւ զմինն ոչ՝ թողեալ զնացեալք են. (երկու քառ անընթեռնի) քանիցս եղեալ էր ի Հերուճ հետէ. եւ զանց արարեալ էի, այլ ոչ կարացի ժուժել. յԵրկուշաբաթի ի սեղանոյ վերայ յիշեցի ընդ ո՛ր վնասու իմոյ՝ զայդ ընդ իս առնէք. եւ զկնի անտի մեր ելանելոյն, լուայ թէ չչուճ ինչ անկեալ է ի մէջ միաբանաց՝ թէ այս որպէ՞ս բան է՝ զի Վհին միաբանս՝ զող եւ մարդասպան եւ պոռնիկ ասէ, որ եւ ընաւ Հին եւ նոր ոչ է յիշեալ իմ. նաեւ ինքեանց ասելով՝ թէ զայդ զըրոյցդ մի՛ յիշէք. եւ յետ լսելոյն՝ ոչ ետու լուծեան, այլ կոչեցի ի Սուրբն Ստեփանոս պատմայնս եւ ասացի թէ խորհուրդ իմն անկեալ է ի միտս իմ իմանալ՝ թէ քանի՞ Հին միաբանք գոն յառաջ քան զիմ վարդապետիս՝⁴ դալն աստ՝ զի տնտի ի վեր՝ նո՛րք կոչին ըստ մեր կարծեացն. եւ դստն ք (2) Յովակիմքն, չիշման Երեմիայն եւ թօփալ Պաղտասարն. զկնի ապա սիրով հարցի թէ սոքա՞ են Հին միաբանքն, ուրեմն իմ գողք սոքա՞ են, գուք ազատ էք. արդ՝ հարցից զձեզ՝ կարե՞ն սոքա առնել զողութիւն. եւ ոչ երբեք, ես վասն սոցա երաշխաւոր. արդ՝ ընդէ՛ր է զայդ չար անուճդ հանել՝ թէ Հին միաբանաց թշնամի է վարդապետն՝ ո՛վ է Հին միաբանն. եւ յայտնեցաւ բանն առ ք (2) ոմանս. մինն կարգաւոր եւ միւսըն աշխարհական. տէր Յակոբն եւ համթեցի Սարգիսն՝. եւ զկնի այնմ զննելով՝ յայտնեցաւ կատարելապէս առ Հին արուեսկին անկելոյն յերկնից՝ եզ-

¹ Տարեթիւը աւելցուած է յետայ, քերիւս Աստուածատուր Եպս. Տէր Յովհաննէս Եանցի կոչմէ: Յետագայ բոլոր նամակներում պարագայիմ, կարթագիծի մէջ դրուած քուսկաններու համար մկտաի պէտք է ունենալ այս բացատրութիւնը:

² Ուղղուած է Պալոս Յովհաննէս Կոլոտ Պատրիարքին:

³ Ոյտնիւմ հակառակորդ:

⁴ Կ'անկեմքիւն Կոլոտ Պատրիարքի Երասագէմ ուղեւորութեամբ (1713 - 1715):

բայրն՝ առ պապախն չարեաց, որ ի մէջ միաբանաց այսր անդր անկեալ ասէ՝
 Թէ՛ Եղբարք զմեր զհին միաբանիցս քաշածն՝ փայլանդն այլ ոչ կարէ քաշել ի
 դորա ձեռքն. կ'ողորմիմ ձեզ՝ ո՛հ այս որպիսի՞ր բան է: Վասնորոյ եւ մեր որ-
 դի վէճելն՝ յայնմ ատենի պսաց միաբանից՝ Թէ՛ Եղբարք՝ քանի որ այս մար-
 դըս ի մէջ մեզ եկեալ է՝ զի՞նչ պակասութիւն զոյ ձեզ ասացէք հրապարակաւ.
 Թէ՛ ի սեղանն, Թէ՛ ի հանդերձն եւ Թէ՛ յայլ իր ինչ համանշամայն. որո՞յ զինչ
 արարեալ է ասացէք, որ ունի իշխանութիւն անկեալ եւ ո՛չ է արարեալ. եւ
 համայնքն աղաղակեցին Թէ՛ զոհ եմք եւ ես լռեցի, եւ սիրով արձակեցի: Եւ ի
 միւս օրն կոչեցի զքանի մի ի գլխաւորաց եւ զմի ի յարեղայից՝ Շամայ տե-
 սուչ կարգեցի. եւ ապա ասացի ցվասակամիտն՝ պա՛պա՛ դու այլ զնա ի Շամ
 նիստ՝ ի տեղս մի՛ կալ մնալ զի ոչ կարեմ այլ համբերե՛լ. երկու անգամ ի ձե-
 ոսց պարտատիրաց ազատեցի աստ դրամ տալով, եւ այսքան լաւութիւն արա-
 րի ընդ քեզ եւ ոչ գիտացեր՝ կրկին լաւութիւնս. յամի ամի (լուսանցքին վրայ)
 ձ (80) զուշ քեզ խարչիս տամ, նիստ կեր եւ զիս անարգեա, զի գիտեմ որ
 շնորհակալութիւն ի պիղծ բերանդ ոչ գոյ. եւ նա յապուշ եղեալ եւ վաղվադա-
 կի արտաքս՝ զի գիշեր տխրութեան անկաւ ի վերայ իւրն. եւ կրկին զգեցաւ
 զսատան զհին բարեկամն իւր՝ եւ այսր անգր անկանելով՝ միջնորդս ի մէջ
 ձգելով՝ Թէ՛ ի Շամ ոչ նստիմ, այլ ի Հայապ թող զիս յլէ, եւ կամ Թէ՛ ընդէ՛ր
 զայս ընդ իս արար, զի ես Պալատցիս ընդ ինքն բարեկամ արարի. զգափո-
 տանի բանն ես ինչեցի, եւ է՞ր է այս զրկողութիւնս ինձ եւայլն: Եւստոյ ասա-
 ցի Թէ՛ զՀայապ ինչորէն՝ միտքն ի բարին չէ՝ այլ վասն ձեր խաթին թող
 զնա՛ թայց յիմ բանն թող չխառնի. եւ այսպէս եղբեցաւ իրն զի ընդ չէրի՞Ֆ
 քաղաքապետիս մերոյ ի Հայապ գնալոց է. մի՛թէ առ պալիքսիրցիմ՝ պառ-
 կի. մեղա՛յ ո՛րդի, մեղա՛յ Եղբայր՝ այս յի՞նչ ժամանակ հասանք վա՛յ ինձ.
 այսպէս իմա՛ զի ի Հայապ չուելոց է հայրն չարեաց եւ խառնակութեանց. լը-
 ւայ՝ զի եւ իւր որդեգիր Ղազարին նշան եղեալ է, եւ քնա ոչ դադարի ի չար-
 եաց. յիւր գլուխն ելցէ իւր չարութիւն. զայդ գիրն Պալատու իշխանացն տուր
 Թէ՛ պատշաճ համարիս. եւ նախիպն ի վաղիւն գալոց է աստ. եւ դեռ եւս քա-
 ղաքապետն յայտնի չէ Թէ՛ ով է տեղոյս՝ եւ այլ իր մի ոչ գոյ:

(Վերի անկիւնը) Եւ որք զմեզ հարցանեն՝ ամենեցուն ի մէջ զողջոյն
 եւ զօրհնութիւն մատո՛. եւ որդեացս եւ եղբարցս՝ Սարգիս աստուածաբան
 վարդապետին, Պետրոս, Թովաս եւ Երեմիա վարդապետացն, իմ Սուքիասին,
 զալֆայ Սուքիասին, Գազպարին, Պետրոսին, Թալոբին, երկու ձաղուցս՝
 զԱստուծոյ օրհնութիւն յա՞ծ կարօտիւ՝ եւ սիրով ընծայեմ. եւ իցէ Թէ՛ փռտ-
 եալս տեսանիցէ միւս անգամ զմեզ հա՛րք ձերով ձաղախառն երամովքն. ա՛խ
 Աստուած՝ դո՛ւ յաջողեա՛, զի կամ ի մէջ ապերախտացս յշատեցաւ. այլ համ-
 քերեաց վասն տեսուն. եւ տղ լեր քաղմածիմդ հանդերձ որդւովք բերկրաց-
 եալ ի տէրն ամենայնի. ամէն:

(Նամակի վերի անկիւնը) Ի Յունիսի է (7) իմ ձեռամբ ծրեցաւ յն-
 րուսաղէմ:

5 Կակմարիէ Յովնանմէտ Հանգա վարդապետիմ, ար Վէֆուսքեան պաշտօնիմ Կոչ-
 աւած էր Շաքայալիքի կազմէ 2 Հակոնսեր 1717 թուակիր տառիկն Կոնստանդուփ, Պալատ գըր-
 աւած. Հանգա Յոյն պաշտօնը պահեց մինչեւ իր ցաւալի վախճանը, Դ1 Յուլի 1733ին:

Վ Կակմարիէ Յովնանմէտ Պալիքէսիրցիիմ, ար Յուլի 1733ին Շաքայալիքի Պարտաբա-
 քեան Կոչալիք, վամէքի աշխարհական փոխանարդն էր (տապա, մազըր): Ամ մեծ բաժնիմ ռեթ
 Հաստատութեան տնտեսութեան յոռի յամճամճումիմ մէջ:

ՆԱՄԱԿ ԹԻԻ 2 (21Ա)

ՀԱՍՑԵ

Ի Ստամպուլ՝ ի ձեռն Տեառն Յովաննու
առտուածաբան վարդապետին եւ մեծի Պատրիարքին
անբացիկ հասցէ գիրս ի բարին:

ՆԱՎԱՆԴԱՆՈՒԹԻՒՆ

է՛

Վարդապետիդ իմոյ մեծի՝ դարձեալ եւ այս ինչ սիրով յայտ լիցի:

Յունիս ծն [1724]

Զի ի Յունիսի ծր (12) գիր եկն ի Բերիոյ Յոյն յումեմնէ մեզ բարեկամէ, թէ այս ինչ եղեւ՝ զի Բիւզանդիոյ ձեր Պատրիարքն մէկ Ֆէրման Մարոնոց վասն հանեալ յղեալ է թէ Մարոնիք՝ ոչ առաջնորդ՝ ոչ տեղ՝ եւ ոչ եկեղեցի ունին. եւ փաշայն զամենայն ազգս զՅոյն՝ զՀայն՝ եւ զԱսորին կոչեաց՝ դատաստան արար եհարց՝ ամենեքին վկայեցին թէ սուտ է այդ բանդ՝ եւ ինքեանք գիր հուճէթ եւ Ֆէրման հանին՝ թէ Հին ազգ են ք (100) տարեն ի վեր. եւ համայնք ի վերայ այսմ բանի՝ հանդերձ մեծամեծ այաներօք արդ՝ ետուն, եւ այլ ո՛չ է գրեալ թէ որպէ՞ս եղեւ արդն՝ եւ ի Մարոնոց շատ դրամ պնացեալ է. եւ իմ ի կարծիս եղեալ թէ մի՛ դուցէ ընդ քեզ մաքառիցին այդր՝ եւ կամ աւանդիկ ի տաղանայի՝ Աստուծոյ համար ստիպով ինձ ծանո. եւ Միքայէլ վարդապետն գրեալ է՝ թէ ծո (16) ոգոյ համար դադտ արզ են յղեալ սուրկունի՝² որ մինն ես եմ գրեալ է՝ եւ մինն Ասորոց վարդապետն. եւ թէ ահա զՍրմապետն յղիւոց եմ ի Ստամպուլ՝ գրեա վարդապետին զի մեզ եւ նմա տիրութիւն առնիցէ: Արդ՝ ա՛յացս լոյս, թէ հնար է՝ բան մի արա՝ զի հաշտիցին ընդ միմեանս եւ գիտադադութիւն առնիցեն. զի ասի թէ մեր Հայոց ազգին միայն ին (25) քիսա՝³ պարտք կայ. եւ մարդ չի գիտեր թէ գի՞նչ արասցէ՝ թէ թողուցու՝ ահա ամէնք կորեան. եւ թէ ոչ՝ ահա այսպիսի փորձութիւնք գոն. միթէ Աստուած իւրեանց ճար առնէ. եւ զմեզ յիւրեանց չարեաց ազատէ՝ զի կարի յամառեալք են. եւ զայդ մարդս Սրմապետն չահա՝ եւ ոյնպէս օգնութիւն արա՝ զի ի քեզ ցաւ չհասնի. եւ տեղոյս նախիպ էՖէնտին՝⁴ ի Յունիսի ք (8) ի քաղաքս եմուտ՝ գնացին թէրճիմանքն՝ յողջունել. նախկին զրոյցն այս՝ թէ Աստուծոյ մինչեւ յե՞րբ մնայ ի տեղն՝ խեղճ եղեալ է. թող փաթրիքն՝⁵ արդ մի տայ՝ որ օղուլ ուշադքն յերուսաղէմ դան, ինքն չի գայ. եւ թէ դայ՝ ի վանաց բանն չխառնվի. եւ գիտեմ զի Հալապայ փաշայն գնա

1 Խնդրագիր:

2 Ախար:

3 Քասկ: Ըստ Պարզեւ վրդ. Վրքանէսեանի (Սիոն, 1950, Հոկտ. - Նոյեմբեր, էջ 309) ծանօթութեմ, իւրաքանչիւր քակ հաւատար էր 500 զանիկանի:

4 Դատաւորի փոխանորդ: Բաւական կարեւոր պաշտօնայ, այն ատեն, Երուսաղէմի վարչական մեքենային մէջ:

5 Թարգման: Երուսաղէմի երեք Պատրիարքութիւնները, ինչպէս նաեւ այլ յարանաւանդութիւններ, ունին իրենց Թարգմանները, կրօնականներ ընդհանրապէս, սրբաձ Ժեսով մը յարաբերութիւններու օգակն են Պատրիարքութիւններում և կառավարութեամ միջեւ:

6 Պատրիարք:

ի թլախ⁷ կ'առնէ՝ այլ իւր մունաթն լինի լաւ է՝ եւ այսքան իօսիւք յայտ որ տիրութիւն կ'առնէ նմա՝ Այժմ զայս խորհեցայ՝ զի ասեա հաջի Մելիստոնին⁸ որ զիւր մի սմա գրէ՝ թէ Աստուրին մի առնեք տիրութիւն, եւ զայն եւս թէ փաշային եւս գրեալ որ տիրութիւն չառնէ, զի նախկին խօսքն եւ զիւրն յոյժ յանցնէ առ Հալապուս փաշայն եւ ես ահա գրեցի Միքայէլ վարդապետին եւ ըզսուրկունի սուրբէթն⁹ այլ յղեցի։ Աստուծոյ Համար վարդապետ զգոյշ լեր ի Հալապուս բանէն զի մի զորոգայթ ինչ դիցին։ Եւ գրեալ են մեզ թէ կիլիկիոյ կաթողիկոս զեռեւս ոչ գոյ՝ լաւ չէ այդ անտերունց թողուն աշխատի։ Եւ թէ միւս խորհուրդն ասիցեն՝ վասն թեմին որ տանա լինի՝ յոյժ լաւ է, բայց երկնչիմք զի տաւաճիքն բազումք լինին։ Եւ անպաններն՝ որքան կան կան՝ դժուար թէ յայդ բանդ ի գլուխ ելանէ։ զի անյագ են յուսելն եւ ի չար գործելն։ մի՛ տար յիրար՝ ցաւ մի այլ նոր կ'անես քեզ եւ մեզ։ Եւ թէ Հանդարտութիւն Աստուած տայ՝ եւ ուխտաւոր, եւ տէր տացէ զի օրհնեալ սրտիկդ բախ լիցի, մէկ 1 (30) կամ 10 (40) կանգուն Փռանկի ճիմխայ, կարմիր՝ դռվիդ, դեղին լինի եւ լաւն։ Եւ 1 (20) կանգուն Փլէնատիկի(?) աստլաս լինի կարմիրն լինի, եւ աղէկն։ Եւ շատ բան ի գիր մի գրեալ էի՝ եւ յայլազի (մէկ բառ) տուեալ։ նա զուրասանդն(?) զինքն (լուսանցքին վրայ) առեալ՝ զնայ գրերն՝ կորաւ՝ ոչ թէ մէջ յղեցաք զինքն։ Ինքն իւր բանին զայոց էր։ Աստուրին վասն ի տեղիդ մուղայիթ թող լինին տղայքն։ Եւ թէ փաշային գիր մի գրես լաւ է ընծայիւք, եւ բնաւ գիր ոչ եկն ի քէն, եւ թէ ուխտաւորքն եկին եւ Սուլթանն ընդ նոսա։ Եւ քո օրպետութիւն ո՞րպէս է։ Եւ զմերթ թէ Հարցանեա՝ Տեառն փառք ո՞ղջ եմք, այլ վասն պատահանցն տրտում եմք. տէր Հոգասցէ։ Պապայն Հարեաց ի Դամասկոս զնալոց է ընդ շէրիֆին մախալով դառնացեալ յողի իւր։ Ֆէրման մի աստ ետ զայս¹⁰ առնել՝ թէ ով որ իւրն մուրթաւ¹¹ առնէ՝ իհասար¹² լիցի ի հուզուրն¹³։ Եւ այսպէս պիտիւր կորի զնայ։ Թէ պէտք չէ Պալատացոց գիրն յետին՝ մի ցոյց տայցես։ Եւ վասն խցանս բանալոյ՝ մի բարկութեամբ արծարեցես՝ զի այլք լսիցեն (եղիւ կարն տոզ աւրուած) զի յայն օրն ի սրտիս նեղութենէն գրեցի։ զանցեալ ամի զիշխուրի եւ ըզկիտէրի¹⁴ տէֆտէն Համառօտեալ ի փոքր թիտի վերայ ահա յղեցի, զի ընթերցես՝ եւ միամտիցիս։ դիտեմ զի խնդրես զՏանդ զամենայն օրպէսն իմանալ։ նուիրակութիւնքն ոչ գրեցի։ Դազպարի պարտքն ի վերայ մեզ է դեռ հազար դռուչ։ զնաւի վնասն Սուրբիսան դիտէ թող պատմէ։ Եւ ողջ լեր ի պարծանս Հողոյս Գրիգորի որ ի Յունիսի Ժն (15) զգիրս ծրեցի։ բաւ է։

Դարձեալ ծանծաղս յամենայնի դարձեալ վերակրկեմ զի՛ ներքոյ գրեալս ի գլուխս բաժանեմ։ նախ Աստուրին բանն հալ մի անել փաշային մինչդեռ չէ հոտեալ։ Երկրորդ հաջի Մելիստոնին ասել զի կանաչին գիր մի

7 Ազատութիւն տալ, արձակել։

8 Մեծանարարտ տմիրա, որ մեծապէս օգտակար եղած է Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեամբ՝ Յիւսէփան Յուրմեքով եւ Պապայ կեդրոնական կառավարութեամբ մօտ ի ճշգրտաւ Երուսաղէմի վամֆին կատարած ազդեցիկ միջնորդութիւններով։

9 Օրինակ, պատմէն (ընդհանրապէս հրովարտակի, հրամանագրի կամ դիմումազգրի)։

10 Գրել տալ, հրաման մը ցրաւոր ստանալ։

11 Ուխտագրութ, ուրացազ։

12 Նեղուիլ, ճնշուիլ։

13 Ամենակալ, Աստուած։

14 Մուսթի եւ Ելֆի (սկտրակ)։

յանձնարարութեան գրեցէ՛ ալլ ի մէջը հեռի. զի մի՛ ի մէջը կարծեսցէ. զի բանն Աստուծոյն ի նմանէ է: Երբորդ զՄարոնոց բանն թէ եկեղեցի եւ առաջնորդ ֆունիք՝ անյայտ առնել զայս զորոյցս՝ զի շատ ջուր կվերցնէ. եւ մեզ վնաս. եւ յայտնի եղեալ թէ ունին ինքեանց գլուխ: Զորբորդ՝ ի վերայ Ռէջէպ փաշայի արած հռչակին¹⁵ թէ ամենայն ոք յիւր եկեղեցին գնայ, եւ օտար երէց ալլ չմտանէ յորիչ աղպաց մէջ. սաստիկ կտրուկ ֆէրման եւ ոչ ալլ ինչ բան յերկուց կողմանց սուրկունութեան անունն բարձցի. եւ սառաֆնեբով եւ ալթի ճէմիաթով ընդ միմեանս սէր եւ հաշտութիւն. եւ յղել ի տեղացող խաղաղութեամբ թարց կուռոյ. եւ որքան կարես զքեզ ի բաց հան ի նոցա խորհրդոց, շինելով սիրով զմիտս նոցա համոզեալ ի բարին. միթէ Տէր յաջողեացցէ. աղօթս առ նորա լալտտ աշօք մատուցանեմ, զի շնորհիւ Սրբոց Տեղեացս զքեզ եւ զմեզ ի նոցա խէրէն եւ ի շառէն ազատեսցէ տեսացն մերոց օգնութեամբ. ախ ի գրելս՝ ընդ պղծոյն պապային չարեաց կուռեցայ. եւ ձեռքս ի գողել եւ սիրտս՝ եւ ալլ չեմ գիտեր թէ զինչ գրեմ. ցի ո՛րքան աստ մտեալ է՝ չաբաթ չի մնար՝ թէ առտ պարտատէր մի թարց թէմէնուկի¹⁶ փէյտաւ¹⁷ չի լինիր. մեռա՛յ համբերելով. ես ու դու ալլ պիտիք պարծիմք թէ յաշխարհի պերայ կեանք եմք արարեալ. մեղայ Տեառն Աստուծոյ բիւրիցս, մի՛ բարկացի Տէր՝ զի վասն Տանն իւրոյ է նախանձս. ալլ ի վաղիւն կկորչի. Սուրբ Սարգիսն զինքն սատակեցէ, ամէն: Եւ այսօր ի Յունիսի Ժն (15) յուրբաթի դ (3) Ժամուն՝ վէքին լատին՝ այն որ ի շինութեան Ժամանակն այդր էր՝ եւ այժմ վէքի առա՝ եկն ի Սուրբ յԱթոս, եւ ունէր ի մտի թուի թէ եւ զկուռ առնել. զի սկիւղն խօսից զայս իր՝ թէ քո մարդն ի Հալապ ի մեր Մարոնոց ազգէն Ժէ (17) քիսա ջարբմայ¹⁸ տուեր առնուլ. թէ ի հախէն կու գաս՝ թէ չէ ի Հալապ եւ ի Ստամպոլ ունիմք մարդ որ ի հախէն գայ, եւ մեք զհեղութեան ճանապարհն լմբոնեալ գյաղթողն յամենայնի շինուցաք զբարկութիւն նորա. եւ յետ բաղում խօսից՝ այս եղեւ պայմանագրութիւն. զի ասացի թէ ի Ստամպոլ գրեմ վարդապետիս իմոյ՝ զի արզ մի՛ տայցէ նմա¹⁹ առաջնորդ լինի Հալապու. եւ իւրն գրեմ ի Հալապ՝ զի թէ զսուրբ հնազանդութիւն սիրէ՝ ելցէ անտի կամ աստ առ մեզ գայցէ, եւ կամ թէ յա՛յլ ուրեք գնացէ. թէ եւս զեւ այսու՝ զի ել եւ գնաց բարի. եւ թէ ոչ՝ աշխուհետեւ դո՛ւք գիտէք, եւս անպարտ եմ. զի ո՛չ է իմ կամ ընդ ձեզ ի դաւ եւ ի կուռ մտանել. եւ ոչ վարդապետն իմ զայն կամի. եւ այնպէս սիրով զինքն յղեցի. եւ ահա փութով ընդ փայեկիս²⁰ քեզ ծանուցի. զի Միքայէլ վարդապետին արզ մի՛ տայցես՝ առաջնորդութեան Հալէպու. զի թէ Ժ (10) գլխէն լինի այն մարդն՝ որ թէ ի Հալապ կենայ՝ չի աղատուիր թէ ի ծածուկ եւ թէ յայտնի. ահա եւ մեր միաբանով իւրն ալլ գրեցի ի ծածուկ. ինքն գիտէ. եւ յետոյ վնասն ի մեզ ալլ կզիպչի. եւ դու ընդ հանճարեղութեանդ՝ զայդ Սրմապեթի շահեա՛. գրեցի եւ ահա մեր իշխանացն. թէ կամիս ցոյց տուր՝ զի նոքա դադարեցուցեն զնա եւ ածցեն ի հաւան. զի ի Միքայէլի առաջնորդ խնդրելոյն վաղ գայ. եւ զհաշտութիւն ընդ իւր եղբարցն արացէ. եւ այնպէս սիրով հան ի տեղոյդ՝ եւ զՄարոնոց զլոյցն խափանեա՛. գիտէ Տէր որպէս զսոցա զորոյցն տեսի. մեծ աղմուկ

15 Վեֆո, հրամամ, յայտարարութիւն:

16 Մուրիակ:

17 Յայտնուի, երեսմ գալ, մէջտեղ ելլել:

18 Տուգամէ:

19 Կակմարիէ Միքայէլ վարդապետին:

20 Սուրիաթակ:

եւ խռովութիւն կյարուցանեն, որ երբեք ոչ է եղեալ. խնդրեմ լալով զի զայդ իրոք Աստուծով խաղաղութեամբ ի մի կողմն հանցես՝ այլ այնպէս զի մի զքեզ ի բամբասան տայցես. եւ թուի թէ այդ մարդոց շատ դարտն այն է զի գեկեղեցիքն յիւրեանց ձեռքն ձգիցեն, զի որպէս կամիցին այնպէս առնիցեն. այլ լաւ չեն առներ՝ զի ինքեանք դատարկիք են. զայս բանս մի՛ յայսնիցես նմա. եւ վասն ուխտաւորաց եւ ճանապարհի բանին, ահա զմեր որդի Իսրայէլ վարդապետն ծովով յղեցի։ Եւ այսպիսի զրոյց կայ՝ թէ Յունաց մեծն աստի այդք զալոց է, եւ զպատճառն ոչ գիտեմք. միայն թէ զայ՝ սէ՛ր ցոյց տուր նմա հանդերձ խոնարհութեամբ. այլ կամք քո է, հո՛գի. զի այսօրէիկ զրոյցք ոչ են հրաման տիրաբար առ քեզ՝ այլ իրր հօր աղախարչի՞(?) առ որդի համապատիւ սիրելի, եւ կամ եղբայր ընդ եղբօր աշնուադիթի. զՍայիդ շատ չպահես ի տեղդ՝ եւ զամենայն զքո որպէսդ՝ զքո վանուցն, զքո եղբօրդ՝ զքո Աթոռոյս՝ եւ զհօրդ մօխրամածի զրոյց ի տեղդ թէ զինչ, եւ կամ թէ յայսմ ամի զո՞ն ուխտաւորք. եւ զբաղաբերդ, եւ զամենայն որպիսութիւնս լիով ինձ ծանո՛թ թէ լաւ եւ թէ վատ՝ զոր տէր ի վատէն աղատեսցէ՝ ամէն։

(Առաւմտեցիկ վրայ) Եւ թէ մղտսի Սեխրոսի եւ մղտսի Պանոմի դժբաժն յիւրեանքն եհա՞մ թէ ոչ. եւ թէ մեր եղբայր Սիմէոն վարդապետն մեծ այդք է, նա ի քեզ յանձին՝ եւ դու ի նա՝ եւ երկուքդ յԱստուած. շինի թէ օտարաբար ընդ իմեանս շարժիցիք. եւ ողջոյն նմա բազում. եւ իմա թէ Հալապցիք այն միւս կողմն սուրկունութեան կող դատին, մեր մարդոցն, Միքայէլ վարդապետին եւ այլոցն. եւ ցնոցա խորհուրդն եւ խափանեա՝ մեծ վարձք է հոգոյդ՝ թէ զայդ անոնդ վերցնես յայնմ քաղաքէն. եւ թէ կզտնովի մէկ մարդոյ վրայ արա զառաջնորդութիւն. զի խաղաղիցի օրթալին. այլ այդ Սըրմապետի կամքն այլ լինի, զի մի՛ աւելի կամ պակաս խօսիցի. եւ թէ ի տեղոյս յայլազգեաց ոք ի տեղդ գայ՝ սիրով զնոսա չահեա, զի ի Սախղու նորաչէն յեկեղեցոյց (այսպէս) վատ ձայն լուաք, որ թարց հրամանի շինեալք են թէպէտ եւ մերս կերտեալքն չեն եկեղեցի այլ եկեղեցալիսն կոչի. եւ զՍայիդ սիրով արգահատեա՝ զի թէպէտ ի հաւատոցս մեր տարբ է, այլ լաւ տղայ է՝ եւ մեզ բարեկամ. եւ խորհողապահ. զգրամն մեզ կու տամք. այլ թէ խարչի խնդրէ՝ մի՛ արգելցես։ Եւ այլ զինչ գրեմ. մեռա՛յ. լինէ՛ր թէ Աստուած յաշոգէր հետ բարեմիտ փայլկիդ՝ լաւ լաւ խնդութեան եւ միխթարութեան խօսքեր գայր զկենդանութենէ եւ զյաջողութենէ իմ աչաց լուսոյդ եւ յամենայն կողմանէ. եւ ողջ լեր ի պարծանս իմ, նեցուկ խարխալեալ որմոյս՝ եւ մշտատանջ որդի հարազատ Սրբոյ Աթոռոյս. եւ տէր լիցի քեզ եւ քոյցն թէ եւ իմոցն հովանի. քեզ ասպաշխարանք Գ (3) անգամ զգիրս կարգա, որ ինչ կայ ի մէջն Աստուծով կատարես. բաւ է։

(Նոնելի էջ) Եւ այսօր ի Յունիսի ժգ (13) յղեցի զվէքիւն եւ զՊօղոս վարդապետն խարճիւիս առ նախիւն թէ զնացէք տեսէք զինքն, եւ տեսէք զի՞նչ ասէ վասն Աստուրին։ Գնացին եւ դարձան եկին եւ պատմեցին, թէ երդմամբ հաստատեաց թէ ձեռնապ փաշայն իւր բերանովն ինձ թէմպիւհ արար ի զպլոյս օրն, թէ անպատճառ գնա Երուսաղէմայ փաթրիքին ասա՝ զի արդ մի տայ որ Աստուրն իթլախ²¹ լինի. ես շատ կամեցայ, ինքն զայլ²² չեղեւ, թէ չէ նորա արգն պիտի. արդ՝ զնա ասա որ անպատճառ Աստուրին իթլախի համար զարգն տայ. եւ յետոյ ելի ի դուրս՝ փաշայն քէհայն եկն իրիճայ արար թէ զան Հայու բանն հետ Երուսաղէմայ փաթրիքին լաւ շինես։ Յետոյ մերքն շատ աղաչած է թէ գիր մի գրեա փաշային թէ անհնար է այդմ լինիլ. եւ նա՝

21 Ագատիլ, արձակուիլ։

22 Հաւամիլ, ընդունիլ, համաձայնիլ։

հրաժարեալ թէ ոչ իշխեմ, զի սիրէ զԱստուծոն. եւ մերքն ասացեալ՝ թէ ըզ-
 Հայոց ազգն կ'Յողոու փաշայն եւ զայն մէկն կսիրէ՝ եւ նա հաստատեալ թէ
 այո՛. եւ այնպէս եկին. արդ՝ ասի թէ քաղաքս այլ նմա տրուեր է, զի չորաց-
 եալ կանաչն այսպէս ասէ. եւ մեք կամք ի չիւարի. ճարն յԱստուած է, եւ ի
 ձեզ որ զգայրէթն յՅողուս ի ձեռաց թէպէտ կաս յաշխատանս՝ հնարեա՛ տես
 թէ նորա դափուքէհիասի՞ն²³ ո՛վ է. ժողովորդով զնա աղաչեա՛ զի ի Հալապ
 գրեսցէ՛ թէ անհնար է այլմ լինիլ. զի Հայոց ազգն համայնք ի տիւսնն կ'ել-
 նին. եւ զայն եւս թէ Երուսաղէմայ փաթրիքն ինքնազլուխ առանց այստեղաց
 իշխանաց՝ բան չի կարեր առնել. զի այնպէս ասացեալ է թէ ի մօտոյ՝ քէհ-
 իայն եւ ինքն զկնի գալոց են. թէ ի դափուքէհիասի՞ն, եւ թէ ի սուլթանէն
 եւ թէ ի վէզիր քէհիասի՞ն. եւ կամ թէ հաջի Մեխիտօնին ասես՝ որ ի նշանճի
 փաշայէն գիր յղեն. եւ թէ չեղեւ այս եւ էհմալութիւն եկն ի վերայ, անհնար
 է, երկրորդ նաբուզոդոնոսորն Տանս՝ զմեզ պիտիբ նեղէ՛. Աստուած եւ տիար-
 քն մեր հառցեն յօշնութիւն Տանս՝ քեզ եւ մեզ։ Եւ զայս որ լուսայ այլ վիճե-
 մանն յղեցի ի Հալապ, զի անօգուտ է, եւ ինքն կանաչ՝ քան զնոսա ի հոգս է,
 զի զԱստուծոն բերել տացէ, Տէր ինքն այց արասցէ։ Եւ այսօր ի Հալապու՛
 գի՛ր լսի՛ց աղաղակ եկն սայիով²⁴ դաղտ ի Միքայէլ վարդապետէն, ի ժողո-
 վորդոց բերանոյն. թէ Աստուծոյ համար զայս ցաւս բա՛րձ ի մէնջ. ահա փա-
 շայի հրամանաւն Սրմապետին ի Ստամպօլ գնաց, զի զմեր գտունն աւերեսցէ՛
 քանի մի հոգոյ որ մնացեալք եմք. ճարն յԱստուած եւ ի քեզ՝ գրեա՛ Պատ-
 րիարքին՝ որ չհաւատայ Սրմապետին, Աստուծոյ վարդապետին եւ Միքայէլ
 վարդապետին. Թող չլսէ՛ եւ զմեր տունն տայ աւերել. եւ մեք այլ ի Ստամ-
 պօլ առ Պատրիարքն կգնամք. մեզ դեր տուր՝ զի ողորմիցի մեզ՝ եւ չմատնէ
 ի ձեռս նոցա. զի այլ ճէրիմայ տալոյ՝ հալ չմնաց մեզ։ Եւ երդմամբ գրեալ
 են թէ Խն (45) քիսայ ի Հայոց ազգի վերայ պարտք կայ՝ եւ խեղճ եղեալ են։
 Եւ ճմարիտ զի Սրմապետին ի տեղդ եկեալ է, այլ զարմանք այս, զի Միքայէլ
 վարդապետն գրեալ է թէ՛ ծղ (16) հոգոյ համար արզ է յղած ի մերս կողմա-
 նէ՛ զի սուրկուն լիցին. գրեա՛ վարդապետին զի մի՛ թողցէ լինիլ. եւ միւսքն
 այսպէս գրեալ են. բայց դո՛ւ խոհեմդ յամենայնի, գիտես իսկ զի թէպէտ այդ
 Սրմապետիդ կոչեցեալ սուրբ հաւատով է, այլ ի բարեաց դործոց թափուր է,
 թէպէտ ոչ եմ տեսեալ. վասն Աստուծոյ սիրով շահեա՛ այլ ամենայն խօսից
 ունկն մի՛ դիցես՝ եւ որքան հնար է քո մարդոյ սուրկունի արդ մի՛ տայցես՝
 երկուց կողմանց, ոչ չարի եւ ոչ բարոյ։ Ահա տեղոյ քաղաքապետն լաւ բան
 մի արեր՝ հուլէթ տուեր անել՝ թէ ամենայն ազգ յիւր եկեղեցին գնայ. եւ ի-
 րեցնեն ի չուրջ չի գան. եւ դու պնդագոյնս հաստատեա Աստուծոյ սիրոյն
 համար. եւ խրատեա զայդ մարդդ զի հանդարտիցի. քաղաքն աւերեցաւ Հա-
 յոց կողմանէն. եւ միւս Փէրմանն Մարոնոց՝ բնաւ պիտոյ չէր զի առնէիր. եւ
 քո անունն ի մէջն գտնուէր. զի և աստ Լատինքն քրթմաքիւնեն զմէնջ, զի գոր-
 եալ են սոցա. եւ այնպիսի իր մի է՝ որ քանի (անհասկնալի քառ մը)
 կմեծանայ, ի սէրն Աստուծոյ ջանայ խափանել՝ մարդոյ մի լսեր՝ եւ թէ Ա-
 ստուծոյ վարդապետն ի տեղդ է՝ եւ նմա մի՛ լուիցես՝ զի արծաթն խիստ յատկ
 չէ. սուրկունի արդ մի՛ տար եւ մի՛ թողուր զի եւ նոքա մերոցն վասն տայցեն.
 բեր զերկուց կողմանց մարդքն իշխանօք մերովք հաշտեցո՛ եւ այնպէս սիրով
 յղեա ի քաղաքն իւրեանց. զի Աստուծով պիտիբ ասել թէ Միքայէլ վարդապե-
 տն եւ այդ մարդ յայն քաղաքն չէին գտված՝ այն չ'Աուքիանն ի Հալապ ա-

23 Գործակալ։

24 Սուրհանդակ։

ոսանորդ էր. եւ քան զԱրարհամու ժամանակն այլ չար եղեալ էր. եւ թէ ա-
 ոսանորդութեան Ֆէրման խնդրեն վասն Միքայէլին՝ դու գիտես՝ այլ նա որ
 ընդ ամենայն ազգաց ի կռիւ մտեալ է՝ ոչ կարէ անդ դէտ նստիլ, երկնչիմ թէ
 փորձանաց եւս դիպեցի, զի այն քաղաքի մարդն ոչ նմանի այլոց քաղաքաց-
 ի ներս ճրագլոյս չունին, եւ անգէտն. ի մեզանէ եւս թիկն կ'ածէ, եւ ապրա-
 տամբի կերպէ՝ զբանն կ'անէ թէ չար թէ բարի՝ բարի խօյ չկա. յետոյ մեզ
 կզրէ՝ թէ այսպէս արարի հանդերձ քարոտելով. ոչ գիտեմ թէ ... (մէկ բառ
 իր կողմէ զնշուած) ձեռնարկէ՝ զի այսպէս բարակ խորհուրդ մի յիս եկն. եւ
 թէ ասիցես թէ է՞ր յղեցեր՝ ձանձրացայ ի դրոց նոցա եւ բարի խրատիւք աբ-
 ձակեցի. այլ նա՝ զաւետեացն է լմբոնեալ զճանապարհ. երկնչիմ թէ ընդ
 նոյնն զնալոց է. զբեա՝ նմա սիրով. զընցի ահա եւ ես՝ զի սթափեցի. եւ
 յայլոց ազգաց տաւալէն գիշի. ցաւն ի մեզ կհասնի յետոյ. բայց մի՛ այնպէս
 գրիցես զի ի բերան առեալ որիչ կերպիւ շաղակրատիցէ. զի բերանն եւ միտքն
 սէրսուսի չէ, եւ ինքն տանա շահ մի չունի. քանի մի զանձապետ եւ նազիր
 զբեալ եմ, որ յայսմ ամի լաւ շահ ցոյց ետուն. քանի որ նոքա (այսպէս) զը-
 նացեալ է՝ ընդ նոցա ներհակացեալ է. Աստուծոյ համար՝ յԱստուած եւ ի
 քեզ յանձինն այն մարդքն՝ որոց անուանքն այս են. մահտեսի Սաշատուր որ
 այսմ ինքն վարդապետն զնա ի քէհիայութենէ մանդուլ արեր է, մահտեսի
 Գրիգոր, Ղուկասի որդի մահտեսի Յակոբ, տիրացու Սիմէոն, եւ խոջայ Մել-
 քոն. չլինի թէ այդ Սրմապետիւ՝ նոցա ցաւ մի հասուցէ ի ծածուկ: Նաեւ ոչ
 այլոցն, զի թէ յերկուց կողմանց սուրկունութեան բան անգամ մի այլ ի Հա-
 լապ մտաւ՝ շատ վնաս կլինի, եւ հաւատոյ պակասութիւն. եւ մեզ խիղճ եւ
 անուան կոտորութիւն. մի՛ ասիցես թէ ահացնելոյ համար կզրեմ. քաւ եւ մի
 լիցի, զի փորձիւ գիտեմ յանցելոյն. Աստուած միայն գիտէ զբաշտոն յայնմ
 ժամանակի. եւ Տէր քեզ կեանք տայ՝ զի լուար եւ զնոսա արձակեցեր. թէ չէ
 ընտանեօք զնացած էին յերեսունն: Եւ լայով ժտեմ զի եւ այսմ հանդարտե-
 ցուցես զերկու կողմն. նոքա աղբրսելով զբեալ էին՝ թէ մեզ զբեալ եւ առ
 մեզ յղեալ, զի առցուք եւ զնացուք առ Պատրիարքն. այլ անդր ոչ յղեցի, զի
 զիմեանց գիրսն կկողոպտեն. այլ համարձակ առ քեզ յղեցի՝ լո՛յս աչացո՞-
 զի թէ եւ նոքա գայցեն՝ ընկալցիս սիրով. եւ հաշտեցուցես, եւ յղեցես՝ զի
 աղատ լիցիս. նիւթ ի ձեռինդ առեալ զփաշայի արած հուլէթն, սուրկունի արդ
 բնաւ չի տաս՝ ո՛չ նոցա եւ ո՛չ նոցա. չի տաս՝ Աստուծոյ համար՝ չի տաս.
 զՄարոնոց բանն ծածկեցես եւ անհետեցես, զի մեզ վնաս դոյ ի մէջն. եւ
 Միքայէլ վարդապետին թէ Փարզ կու տաս առաջնորդութեան՝ չէ չէ՝ զայն
 դու գիտես՝ զի թէպէտ ես ձգեցի զբարն ի հոր, այլ հանելն՝ ահա դժուար է.
 թէպէտ ինքն յինքն (երկու բառ անընթեռնի) զսկիւմբն եկեալ է,
 ոչ թէ իւր թշնամիքն միայն ասեն, յիւր զրեբացն յայտնի է թէմիդ. այլ չի
 տաս, սիրով շահիլ պիտիս: Ա՛խ, հո՛գի, մինչեւ յե՞րբ այսպէս տանջիցիմք
 ի ձեռս անգիտաց:

ԵԱՆՕՔԱՌԻԹԻԿԸ

1 Կնիք չունի, աղանդաբար պատուած:

2 Հասցէիմ տակ՝ տարբեր ձեռագրով գրուած է:

Վասն Հալէպու կռոյն եւ Մարոնոց եւ վասն չար Աստուրիս եւ չիք Պապայ Յո-

վանէսին:

ՆԱԽԱԿ ԹԻԻ 3 (31Ա)

ՀԱՍԹԷ

ի ձեռն մեծի Պատրիարզին՝ Հասցէ գիրս ի բարին :

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

է՛

Տեառնդ Յովաննու Աստուածաբան վարդապետիդ՝ եւ մեծի Պատրիարզիդ՝ զքրիստոսական ողջոյն ընծայեմ կաթողին բաղձամբ եւ անձկատուչոր ըղձիւ՝ եւ հայցեմ յԱստուծոյ լիցիս ողջ եւ առողջ կենօք ի պարծանս իմ, ողջ լեր :

Սեպտեմբեր Բ. [1724]

Ընդ որոյ եւ այս ինչ յայտ լիցի քումդ գերիմաստութեանդ՝ զի ընդ դատաւորին՝ մեր Սուրբասն եւ Պաղտօն եկին, եւ զկնի քանի աւուրց Իւսուֆ աղայի չուխատարն՝ եւս եկն, եւ բերեալ զգրեանսն զամենայն, եւ ընթերցեալ յոյժ ըրախցաք յոգի եւ ի մարմին, զի թէպէտ եւ տրամեցաք սակս տկարութեանդ՝ այլ յոյժ բերկրեցաք ընդ առողջութեանդ՝ զոր Տէր լուսաւոր պահեսցէ զհոգոյ եւ զմարմնոյ զաչս քո : Եւ լաւ ես արարեալ զի սիրով ընկալեալ ես զնուիրակ վարդապետն. Աստուած տայ զի մինչեւ ի վերջն սիրով լիցի, թէպէտ է յոյժ տաժանելի. եւ վասն Հոգեծին որդեկին մերոյ Երեմիա վարդապետի գործոյն յաջողումն յոյժ ըրախցալ յոգի՝ ոչ այնքան ընդ ինչսն՝ այլ ընդ Աստուծով գործոյն յաջողումն, զոր Տէր զօրացուցէ : Եւ ահա գ (3) գիր շնորհակալութեան. ա. Էտրէնու, ա. Թէքրտաղու եւ մէկ միւս զասպայից² դրեալ յղեցի ընդ դրաբերիս. եւ միւս այլ մեծ գիր մեծի մայրաքաղաքիդ՝ զոր խնդրեմ զի յամենայն եկեղեցիս ընթեռնուլ տայցես. եւ մէկ գիր՝ եւ ա. Հուլէթ՝ վասն Հալապու ուխտաւորացն զոր Միքայէլ վարդապետն տըւեր է առնել. զայն Ֆէրմանիւ հաստատեսցես՝ զի վարձք է. եւ զայդ մեր խելօք Մինաս վարդապետն շահեսցես՝ եւ ի պասեքին բարեաւ հասանին քո՝ անպատճառ ի Սուրբ Վանքն յղիցես, զի այս ամս ոչ էր արժան նմա հեռանալ յեղբօրէդ՝ կամ պարապ մնալ. այլ զինչ առնիցեմք, թող կարգայ՝ եւ զնասցէ. եւ Մաղաբիս վարդապետին վասն՝ ո՛չ է ինձ ճաշ գրել ինչ քեզ. յԱստուած եւ ի քեզ յանձին, զի յոյժ երկնչիմ վասն ծանր շինուածոյն, այլ Տէր օգնեսցէ եւ Սուրբ Մկրտիչն իւր. եւ զմեր որդի Պետրոս վարդապետի գրեւորն եւս յղելոց եմ : Եւ վասն միւս իրին՝ որ փոքր գրիւ Հոգացեալ ես զիստութեան իմ, Տէր զքեզ Հոգասցէ. այլ զիտես զընութիւնս իմ, եւ մանաւանդ թէ ո՛վ է որ պիտիբ Հոգս տանի. միայն յԱստուած եւ ի սուրբս իւր յանձին. եւ ես՝ ըստ այնմ թէ իմ կեանքն Գրիստոս է եւ մեռանին ինձ շահ, այլ դու ազօթեա՛ վասն մեր, որպէս եւ մեք վասն քո միշտ. եւ զայնս զորս արարին՝ Թողուցուք յԱստուած յըշտեմարանապետն Հոգոց. եւ վասն կալոյդ՝ Հոգի ինձ զի՞նչ գրես՝ խոհեմ մտօք զինեա՛, քանզի գիտէ Տէր՝ զի եւ ի՛մ է կամ, զի երեալ զայցես աստ, որ տուք իմ արձակեցի յեւս եւ ի մուտս՝ զի չբարկանայ Աստուած՝ այլ ի նստիւս ձանձրացեալ եմ, քանզի ո՞ր աչք զապուլ կանէ՝ տե-

1 Սպասուոր :

2 Աւամ, գիւղաբազմ :

զայս բանս. եւ ասացից թէ ցամաքի ուխտաւորաց զիս թէրճուման կարգեաց վարդապետն, միայն ինձ ումուռ մի տուր: Եւ ես այլ ասացի թէ յանցեալ ա-
մին եկիր եւ զնացիր՝ զնառդ ի մեզ ոչ եհաս, զքո լաւութիւնդ ի Ստամպոլ
գրեցի, եւ այժմ թէ այլուի խաղաղութեամբ զնացիր՝ կրկին գրեմ զքո լաւու-
թիւնդ, լինի թէ սիրտ նոցա քաղցրացի, եւ հաշտեացին ընդ քեզ՝ եւ ապա ե-
կեսջիր. եւ այսպէս համոզեալ զնաց սիրով յիշխանն իւր: Եւ փաշայն եկն եւ
զնացաք զինքն ի տեսանել. եւ ընկալաւ զմեզ սիրով եւ ընտ ոչինչ յիշեաց
վասն նորա, եւ նախիպ էֆէնտին էր առաջի մեր մտնող եւ եյնօղ՝ եւ Զէմա-
լիտինն, զի ի տուն նախիպին էր իջեալ, եւ անդ զնացաք ի տեսանել: Եւ յետ
աւուրց ամն Հրեայ սառաֆ որ ընդ քաղաքապետին եկեալ էր, եկն եւ ունէր ի
ձեռնին կարմիր մօճրով՝ ք. թէմէսուկ. մինն զն (200) եայտուգի, եւ միւսն
քնձ (250) թաւարոյ(?) եւ ասաց թէ ի Շամ Հրէի կինն մի ետ ինձ գտտաւ եւ
զիս վէքիլ կարգեաց, զի ի ձէնջ պահանջեցից. եւ ի տեսանելն զայն մեր օրհն-
եալ վէքիլին, իսկայն աղաղակեալ եւ ետխալամիշ գՀրեայն արար թէ թէմէսու-
քըս զայլ է, զդորա տուողն ինձ ցոյց տուր. եւ նա զյաւիտենից ամօթն զգեց-
եալ եւ զնաց. եւ յետոյ Աստուրն ի մէջ անկաւ, ի (20) դուռն տուաք եւ զթէ-
մէսիկն առաք, եւ տեսաք զի յիրաւի սուռ մօճրով էր. եւ զկնի աւուրց՝ Աս-
տուրն վէքիլին եւ Պօղոս վարդապետին ասացեալ էր՝ թէ եկի եւ կզնամ եւ
զնոր ետիրուն ոչ տեսի. եւ նոցա տարեալ շրջեցուցեալ էին՝ և նորա յոյժ հաւ-
նեալ՝ եղուկ իւր կարդացեալ թէ ընդէ՞ր յայսպիսի աւուրքս ե՛ս ի մէջ սպա-
սաւորութեան տանս ոչ գտայ, եւ յետոյ յայնմ երեկոյին եկեալ էր առ վար-
դապետն զրոյց շատ արարեալ, եւ առեալ զվարդապետսն եկն առ իս եւ
պատեհաց յերկար՝ զիւր պատմութիւն եւ զպապային չարեաց.՝ որ յանցեալ
ամին՝ նախ Յովանէսն մտեալ ի խուց Աստուրին եւ զինչս նորա գողացեալ եւ
իմ իմացեալ ասէ զայն, եւ ես եւս մտի ի խուց նորա՝ առ ի գողանալ յընչից
նորա, եւ գտի զայս պղնձեայ մօճրս՝ եւ զերկու թէմէսուկս, եւ առեալ պա-
հեցի. զգիրսն ի Հրեայն ետու՝ զի առցէ ինչ ի ձէնջ եւ ընդ իս բաժին արաս-
ցէ. այլ յորժամ տեսի զՏունն Աստուծով նորոգեալ, եւ յայտնի եղեւ իբր՝ առ
զկնիքս եւ տես եւ ճշմարիտ երդմամբ հաստատեաց թէ ի Պապայ Յովանէսի
քուրբի մէջէն հանի. եւ մեր տեսեալ զահի հարաք, թայց կարծեմ թէ վէքիլ
որդին մեր ոչ էր ճանաչեալ՝ այս իրս ոչ էր յայտնի եղեալ, զոր Տէր լիցի
վարձահատոյց. զոր ահա զմի թէմէսուկն այն սուռ կնքովն յղեցի առ քեզ՝ զի
ամենեցունց ցոյց տայցես եւ զնոզմս արողին տայցես կարդալ. եւ պահեա՛ զի
մի գուցէ թէ այլ գոյ այն սուռ կնքովն, տե՛ս եւ համեմատես՝ զի մի՞ խարի-
ցիս: Արդ՝ Աստուրին կրկին զայս յոյս ետու՝ թէ վարդապետիս եւ ժողովրդ-
դոց զքո լաւութիւնդ ծանուցից՝ զի մեծ բարութիւն ընդ մեզ արարեր. արդ՝
ես քեզ ծանուցի, իսկ դու եղբարցն ծանո՛ւ, և զգլուխ իմ լաց թէ զի՞նչ արարից
ընդ անիրաւին ընդ այնմիկ. այլ Աստուրն խաղաղութեամբ ել եւ զնաց այսու
յուսով, թէ ի ձէնջ պիտիբ գիր տամ բերել՝ եւ գտուն նորա յղեալ բերից. իսկ
միւսն ի Շամ նստեալ ասացեալ է Աստուրին թէ եկ զնամբ ի Ստամպոլ ի Պա-
լատ, եւ գիրդեբու ներքեւ վերեւ առնել տամք, եւ ահա մօճրն ի ձեռս է, զի
իմացեալ է չարս թէ նա առեալ է. եւ այսու յուսով կամի թէ զնա որաւ, զոր
Տէր դատեսցէ զչարսն արեալ. ի տեղիս յայս զգաւտեան ասաւ հո՛գի վարդա-
պետ, այս այսպէս: Եւ քաղաքապետն եկն խորան սերճութեամբ համառ ի
քաղաքս. զանկատի գիր տուող շատ ի վերայ գ.ից աղաչցս՝ և ասան թէ թէֆ-
թիշի ֆէրման եւս գոյր ընդ ինքն, սակայն ոչ ումեք ինչ մեղանչեաց, զի

4 Կնիք.

7 Յովհաննէս Պալիէթիքցին է (Տե՛ս առաջին մտակի քիւ ց ծանօթութիւնը):

ծանեալ որ առ նախանձու էր. եւ էառ զոր ինչ էառն. եւ ետ մեզ դէր հաստա-
տութեան, սակայն ք' ազգն բերին զիւրեանց Ֆէրման որ յետ Սուրբ Յարութեան
չինութեան՝ բերեալ են թէ քէ՛՛ չլինի. եւ մեզ ոչ գոյր. արդ՝ թէպէտ
քաղաքապետն ողորմեցաւ եւ ըստ նոցա դէր ետ մեզ՝ այլ թէ՛ որ Ֆէրման չլի-
նի զլիսացաւանքն ի տեղն է. Յոյնքն ի հերոս բերած է. Աստուծոյ համար
տես զղայտն եւ ըստ նոցա օրինակին՝ մէկ Ֆէրման մի մեզ յղեա. թէ զվանքս
այլ մուծէր ի մէջն՝ բարի, եւ թէ ոչ՝ Սուրբ Յարութեան՝ յանհոգա թողնե-
լոյ բան չէ՝ ահա ասացի. եւ աստի զնաց ի Ռէմէ, եւ զայն յղեալ գիրդ ոչ
ետու, մին՝ զի մի բարկացի, եւ միւս զի դրեալ էր թէ Մար Ետղուպ եւ Գը-
րիգոր քիլիսայքն ի քեզ յանձին. ես առանձին զնացի ի տեսութիւն, եւ սիրով
բնկալաւ. Տեառն փառք՝ զի ոչինչ վնաս արար մեզ քրիստոնէիցս՝ բացի կիր
մասինցն։ Գրեա՝ թէ հին պարտքն նոր կ'առնես. Ղամպէկն մեղաւ, զատաւո-
րին ռսոմ տալու են, Գ (3) տոպրակ եւ կէս ի մէջ՝ կպահանջեն. ե՛կ մի՛ տար՝
ինչ լամ զգլուխս։ Եւս՝ այս ք. Ջատիկ էանց որ ի տեղս եմ. յառաջին Ջատ-
կին մեր Պօղոս վարդապետն խռովութեամբ զնալ կամէր՝ թէ զՍուրբ Յարութեան
ինձ չտուիր. Աստուած օրհնէ զմահտեսի Ծերունն արդիւնաց. յերկրոր-
դումս՝ Մինաս աթոռակալն զրեալ էր թէ փոյթով դայցես՝ զնալ կամէր՝ մեք
աղաչանօք արգիլեցաք, եւ թէ զոր ինչ հարկին որ նմա կ'առնեմք եւ զտուրս
եւս՝ յայս խղճութեանն միջի՝ զայն թող ինքն վկայէ. այլ կարօտ ունի եպիս-
կոպոսութեան. ասացի թէ կարգն Պատրիարքին է եւ ասպա ձեր։ (Վերի լաւ-
սանցքիմ վրայ) Եւ յայնմ ժամանակի ինքն այլ ասաց թէ այո՛. բայց յանցեալ
օրերն ասացեալ է թէ ստոյգ յայնմ ամի զնալոց եմ. եւ ոչ թէ զժողովուն ինչ
ունի, այլ զնամ ասէ. ահա յառաջ դրեցի, զի թէ ի ծածուկ մահտեսի Կարա-
պետին ասես՝ որ չնեղանան, կամ թէ չես ասեր՝ զու գիտես. միայն թէ զնամ
ասէ այլուի՝ այլ ոչ կարեմ արգիլել, եւ ոչ արգիլեմ, զի յիմ կենաց ձեռքն
եմ պէզար, եւ սոցա բնութեան ես ոչ հասի. թողութիւն արա՝ ա՛խ ասէի թէ
ո՞ տայր ինձ ըզ... իմա՛ զի Աստուրն ասաց թէ զմօհն ի չՅովաննիսի քուռ-
բէն հանի, առանց վկայ. այժմ զսուտն եւ զստոյգն ոչ գիտեմ. այլ զայս յԱս-
տուծոյ ինդրեմ, զի ո՞ ոք արարեալ է՝ յԱստուծոյ պատժեցի. յերկուսից
մէկն է. եւ ինձ գիր մի շատ կնքիւ տուր դրել եւ յղեա՝ ի ժողովրդոյ բերա-
նոյն, թէ մեք ամենեքին զԱստուրի տան բերելն ի տեղդ ոչ կամիմք. անպատ-
ճառ զայդ արա։ Եւ նախիպն այժմ յոյժ լաւ է ընդ մեզ եւ ընդ Յոյնն. բայց
Լատինն թուի թէ իւրոցն զրեաց զի ջննայցեն փոխել. զզացո՛ւ հաջի Մելիտո-
նին եւ զու եւս զգոյշ լիւր. պարտքն նոր՝ զծան (այսպէս) անցաւ. յԱստուած
յանձին. եւ ընդէ՛ր ի միում գրի ծրեալ էիւր՝ թէ ո՞վ որ քեզ ասէ թէ ի տեղ-
ւոյդ ել՝ այսպէս եւ այնպէս լիցի. հապա ո՞րպէս պիտուր լինի. ի տեղւոյդ
օգնութիւն չկայ, յայլ ուստեքէ նոյնպէս, ես աստ պարապ զի՛նչ արարից.
ընդ ցաւակից եղբարն խորհուրդ արա՝ ահա եւ ինքեանց եւս գրեցի. տեսէ՛ք
թէ ո՞րպէս կ'առնէք, զի անհար է թէ ուխտաւորաց կէլիւրով այս պարտքս
տրուի. միթէ յԱստուծոյ այց լիցի. բայց թէ ելանել ինձ լիցի, հաւատարիմ

8 Յուն եւ Լատին Պատրիարքաբաններս կողմէ սխալած Ռորագոսիւնն է այն,
1719ին։ Շղթայակիր Պոլիս կը գտնուէր տակաւին երբ Ռորագոսիւնն երապարտակի լուրք կը
հասնի Երուսաղէմէ։ Շատ մեծ դժուարութիւններով Շղթայակիր եւ Կոստ կը յաջողին Բ-
րեմէ կս Հայոց համար երամամեկի մը առնել, զոր կը զրկեն Համա վարդապետիմ (1720),
Ռորագոսիւնները սկսելու։

մի ի տեղս՝ ընդ վէճելն նստիլ պիտի. եւ ողջ լիւր ի պարծանս հողոյս Գրիգորի, որ ի Սեպտեմբերի Բ (9) զգիրս ծրեցի, ամէն. ի մէնջ ողջոյն տուր ամենայն բարեկամաց զմեզ հարցանողացն. քաւ է :

(Հասցէին տակ) Չամբէրթէն տէրտէրն զաջդ համբուրէ. եւ վասն Աստուծոյ զՈւսկուտարու մեծ Տէր Յակոբն առաջի քո կոչիցես՝ եւ հարցցես՝ թէ սորա փեսայն նմա ի՞նչ անիրաւութիւն արեւր է՝ յետս դարձուցես. զի այս մարդս՝ ողով չափ կ'աշխատի աստ՝ եւ զոր ինչ ի ձեռքն անկանի ի վերայ ճանո կիսարջէ. վասն Աստուծոյ եւ հօրդ՝ խաթերն՝ լաւ դատ անիցես. եւ սորա կէլիւրին տիրութիւն անիցես լաւ՝ անպատճառ չմոռանաւ՝ զի յուսադրեցի յոյժ՝ զի վիրաւորեալ էր. զառած ընտակն ի փեսայէն Չամբէրթէնին աստ յղիցես. եւ զՏէր Սահակն սաստիցես՝ զի մի խառնիցի ի թէմ սորա. թէ չէ՝ ինքն գիտէ :

ԵԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

Նամակին սկիզբը գտնուած են երկու կնիքներ, որոնք պատռուած են հետագային :

Հրատ. ԱՐԱՅ ԳԱՍՏԵԱՆ

(Շաբ. 1)

9 Կոյու Պատրիարք սովորութիւն ունէր Շաբաթակիրը իր «հայր»ը անուանելու :